PARLAMENTUL ROMÂNIEI PENTRU O POLITICĂ EXTERNĂ FAVORABILĂ UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA (1892—1899)

Pe drumul luptei pentru unirea Transilvaniei cu România, mişcarea memorandistă — în anii 1892—1895 — înscrie cel mai important moment în intervalul dintre unirea Principatelor Române şi 1 Decembrie 1918. Aducînd în centrul luminos al atenţiei tuturor „chestiunea Transilvaniei" ea ridică cu acuitate problema politicii externe a României, în primul rînd a relaţiilor sale cu Austro-Ungaria.

Anul 1892 înregistrează şi pe plan extern un eveniment ce va avea răsunet în mişcarea de eliberare de sub jugul habsburgic a naţiunilor supuse, anume încheierea activităţii pentru constituirea alianţei franco-ruse, perfectată acum printr-un acord militar [1]. Relaţiile internaţionale se aflau în stadiul judicios apreciat de Fr. Engels încă în anul 1890 cînd scria despre împărţirea Europei „în două mari tabere militare", de o parte Rusia şi Franţa, de alta Germania, Austro-Ungaria şi Italia [2].

Dată fiind noua situaţie internaţională, se ridica în mod firesc şi în România întrebarea: spre care din cele două grupuri ale marilor puteri să se îndrepte politica externă a ţării pentru a-i garanta independenţa şi, într-o conjunctură favorabilă, desăvîrşirea unităţii politice.

Pentru o hotărîre imediată, discuţiile erau însă tardive. Linia politicii externe a României fusese fixată în anul 1883 cînd a fost semnat la Viena tratatul de alianţă între Austro-Ungaria şi România, la care au aderat în aceeaşi zi Germania şi în 15 mai 1888, Italia [3]. România se află astfel — deşi nu direct, ci prin tangentă — cuprinsă în blocul Puterilor Centrale [4].

---

[1] Documents diplomatiques français (1871—1914), seria I, VIII, Paris, 1938, p. 162—182.

[2] Marx, Engels, *Opere*, v. 22, Ed. pol., Bucureşti, 1965, p. 45.

[3] *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie* (1879—1914), publ. de A. F. Pribram, Paris, 1923, p. 41—47; cf. şi *Tratatul româno-austro-ungar din anul 1883*, publ. de A. Şlivăţ, M. Tudorică în *RevArh*, X, nr. 2/1967, p. 339—342.

[4] Deoarece se încheiase un tratat cu un conţinut diferit de al Triplei Alianţe, deşi între prevederile celor două acte diplomatice nu este incompatibilitate, se pune întrebarea dacă termenul de „aderare" a României la Tripla Alianţă nu este impropriu, fiind încetăţenit într-o perioadă cînd păstrîndu-se alianţa cu Austro-Ungaria în cel mai mare secret, se observa totuşi o înclinare evidentă a cercurilor guvernante, în frunte cu regele, spre „Triplicea".

Răstimpul de aplicare a înțelegerii expira în anul 1891. Vizita în același an la Viena a regelui Carol I, decorarea primului ministru al Ungariei Szapáry la începutul anului 1892 cu marea cruce a ordinului „Steaua României“ [5], precum și primirea sa cordială la București și la Sinaia în luna iulie [6] erau indicii ce îndreptățeau presupunerea că România va continua politica externă pe drumul inițiat în 1883. Într-adevăr tratatul cu Austro-Ungaria este reînnoit, fiind semnat la Sinaia în ziua de 13/25 iulie 1892 de contele Goluchowski, ministrul Austro-Ungariei în România, și de Al. Lahovary, ministru al afacerilor externe a României [7]. La 23 noiembrie aderă Germania, la 28 noiembrie Italia, ambele acte diplomatice încheindu-se le București [8].

Noul tratat reproduce pe cel din 1883 cu o singură modificare, a duratei lui, care se prevede de 4 ani în loc de 5 cum fusese în tratatul anterior, dar cu aceeași clauză a prelungirii cu 3 ani dacă alianța nu ar fi fost denunțată sau dacă una din părțile semnatare nu ar fi cerut vreo modificare. Tratatul conține un preambul și 7 articole. Părțile contractante se angajează să se ajute reciproc „în limita intereselor lor“, iar în cazul unei agresiuni împotriva României, de asemenea dacă Austro-Ungaria ar fi atacată „într-o parte a statelor sale limitrofă României“, — adecă din Serbia sau din Rusia [9], să colaboreze militar pe baza unui plan ce se va elabora. Dacă războiul ar fi iminent, cele două părți contractante se angajează să nu încheie pace separată. Se prevedea ca tratatul să rămînă secret, de asemenea să fie ratificat cît mai curînd, cel mult în trei săptămîni de la data semnării lui [10].

Ratificarea se face de Francisc Iosif și Carol I a tratatului cu Austro-Ungaria, de Wilhelm II, Francisc Iosif și Carol I a celui de aderare a Germaniei, și de Francisc Iosif și regele Umberto, a celui de aderare a Italiei [11].

Politica de orientare spre „Centrali“ s-a justificat de unii oameni politici în anii ce au urmat după inaugurarea ei, prin necesitatea de a tempera tendințele de expansiune ale monarhiei habsburgice spre sud-estul Europei, demonstrate la Congresul de la Berlin și la conferințele în problema Dunării, în anii 1881—1883 [12]. Strădauința unui stat mic de a se consolida în fața marii puteri europene de la granița de răsărit, a constituit un alt argument justificativ [13]. Aflîndu-se la intersecția celor două mari puteri ce gravitau spre Peninsula Balcanică și neputînd conta pe sprijinul Franței slăbită după 1870—1871, statul român, — nu îndeajuns de puternic pentru a duce o politică de sine stătătoare — a trebuit să opteze, argu-

---

[5] *Tribuna*, IX, nr. 27 din 4/16 febr. 1892, p. 105.
[6] *Ibidem*, nr. 160 din 16/28 iulie 1892, p. 637.
[7] *Les traités politiques secrets* ..., p. 95—96.
[8] *Ibidem*, p. 97—99.
[9] Cf. G. I. Brătianu, *Bismarck și Ion C. Brătianu*, București, 1936, p. 16.
[10] Textul în: *Les traités politiques secrets* ..., p. 95—96. În *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette* 1871—1914, VI, Berlin, 1927, p. 181—182, se publică tratatul de aderare a Germaniei.
[11] *Les traités politiques secrets* ..., p. 94—95.
[12] T. Ionescu, *Politica instinctului național*, București, 1916, p. 53—56.
[13] Idem, *La politique étrangère de la Roumanie*, București, 1891, p. 16—22, 50; I. Slavici, *Românii din regatul ungar și politica maghiară*, București, 1892, p. 7.

mentează un contemporan francez, Paul Bataillard [14]. De altfel două state: Serbia şi Italia, deşi avînd ca şi România conaţionali în imperiul habsburgic, au acceptat la rîndul lor politica externă alături de Puterile Centrale, precedînd alianţa efectuată de statul român, Serbia prin tratatul cu Austro-Ungaria încheiat în anul 1881 [15], Italia prin aderarea la Tripla Alianţă în anul 1882. Refuzînd alianţa ce i s-a oferit din iniţiativa cancelarului Bismarck [16], România ar fi rămas izolată.

Interesele puternice economice care legau burghezia şi moşierimea din România de capitalul austriac şi german care avea rolul preponderent în industrie, în domeniul bancar, în datoria externă a României [17] au avut de asemenea o greutate deosebită [18], tratatul politic constituind o garanţie a operaţiunilor cu caracter economic. Existînd numeroase conflicte economice [19], generate de interesele contradictorii dintre clasele exploatatoare din cele două state —, deosebit de păgubitoare economiei vechii României [20] şi Transilvaniei [21] — se nădăjduia că relaţiile economice între cele două state vor fi statornicite pe o bază mai echitabilă. Traficul comercial între Austro-Ungaria şi România se va relua într-adevăr în anii 1893—1894, pe baza unui nou tarif vamal, tratatul comercial fiind ratificat în februarie 1894 [22], după ce o convenţie economică fusese încheiată şi cu Germania la sfîrşitul anului precedent [23], dar fără ca asperităţile şi litigiile economice între părţile contractante să fie lichidate [24].

În sfîrşit, orientarea pro-germană, — fie datorită legăturilor de familie, fie sub influenţa educaţiei obţinute la şcolile din Viena sau din Berlin — căreia îi erau tributare personalităţi politice influente şi în primul rînd regele Carol [25] — constituie o altă coordonată ce explică înclinarea vîrfurilor guvernante din România spre Tripla Alianţă. În cercuri mai largi

---

[14] P. Bataillard, *Jean Bratiano et la politique extérieure de la Roumanie (1891)*, publ. de G. I. Brătianu, Bucureşti, 1940, p. 17—19.

[15] *Les traités politiques secrets*..., p. 25—28.

[16] M. Hacman, *Convenţia secretă între România şi Austro-Ungaria, de la 1883*, în *Omagiu lui Ion I. Nistor, 1912—1937)*, Cernăuţi, 1937, p. 308, 312.

[17] C. Murgescu, N. N. Constantinescu, R. Paul, C. Bogdan, M. Ştefan, *Contribuţii la istoria capitalului străin în România*, Ed. Acad. R. P. R., Bucureşti, 1960, p. 31; N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, Ed. pol., Bucureşti, 1962, p. 207—208.

[18] N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Sub trei regi*, Bucureşti, 1932, p. 14.

[19] I. Moga, *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria şi România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, în *Fraţilor Alexandru şi Ion Lapedatu la împlinirea vîrstei de 60 ani*, Bucureşti, 1936, p. 503—523.

[20] C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale şi comerciale de la Regulamentul Organic pînă în prezent*, Bucureşti, 1904, p. 219—225, 355—363.

[21] I. Moga, *L'orientation économique de la Transylvanie*, Bucureşti, 1940, p. 29—30.

[22] *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 36 din 24 febr. 1894, p. 535.

[23] *Ibidem*, nr. 22 din 5 ian. 1894, p. 334.

[24] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (în continuare BARSR) mss. rom. *Arhiva D. A. Sturdza*, XI, varia 24; vezi şi H. Mureşan, *Date noi în legătură cu războiul vamal dintre România şi Austro-Ungaria (1886—1891)*, în *AIIC*, XII 1969, p. 113—142.

[25] G. I. Brătianu, *Bismarck şi Ion C. Brătianu*, p. 1—2.

alianța a fost acceptată pentru că asigura răstimpul necesar consolidării independenței de curînd cîștigată. După un deceniu etapa se socotea însă încheiată, iar anul 1892 apare ca piatră de hotar, mișcarea memorandistă acționînd ca stimulent; închegarea alianței franco-ruse deschidea o nouă alternativă de orientare externă. Cotitura se va face treptat, pînă în anul 1914 [26], determinant în efectuarea ei fiind faptul că idealul de eliberare și unire a Transilvaniei, sacrificat în cadrul alianței cu Centralii, nu era în contradicție cu interesele celui de al doilea grup al marilor puteri europene. Discuțiile parlamentare din ultimul deceniu al veacului al XIX-lea constituie în această perspectivă faza incipientă pe care hotărîrea se va fundamenta.

Cu tenacitate se menține alături de Puterile Centrale regele Carol [27] nu atît „din acel simțămînt excesiv al datoriei" pe care i l-au relevat unii contemporani [28], ci mai mult pentru că atît originea și educația sa cît și interesele sale economice și politice îl defineau ca agent al expansiunii germane în sud-estul Europei. Rolul preponderent al regelui în orientarea României spre Puterile Centrale a îndreptățit aprecierea de „politică personală" [29], iar grija pe care monarhul a purtat-o păstrării tainice a tratatului — arătîndu-l numai unui număr extrem de restrîns de personalități politice [30] — justifică atributul de „adevărat secret regal" [31].

În anii 1892—1895, menținerea alianței a fost asigurată prin condiționarea aducerii la guvern a lui Lascăr Catargi, de acceptarea acestei politici [32], cu care este de acord și ministrul de externe Al. Lahovary [33] și pentru care militează hotărît gruparea „junimistă" [34] ce participă cu doi miniștri, P. P. Carp și Al. Marghiloman [35]. Continuitatea, în momentul preluării puterii de către partidul Național Liberal, era garantată prin șeful partidului, Dimitrie A. Sturdza, semnatar ca ministru de externe, al tratatului din 1883 [36].

Între personalitățile politice care își expun fără reticențe crezul în favoarea politicii alături de Puterile Centrale, se află Titu Maiorescu. Punctul de vedere expus în anul 1881 în „Deutsche Revue" [37] într-un „faimos articol"

---

[26] N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*, București. 1933, p. 82—83.

[27] C. Xeni, *Take Ionescu (1858—1922)*, București, 1932, p. 130—132, 300.

[28] S. Cantacuzino, *Din viața familiei Ion Brătianu*, București, 1933, p. 191.

[29] P. Renouvin, *Le XIXe siècle*, II (de 1871 à 1918), Paris, 1955, p. 76, 251.

[30] C. Xeni, *Take Ionescu* ..., p. 66.

[31] G. I. Brătianu, *La politique extérieure du roi Charles I-er de Roumanie*, București, 1940, p. 5.

[32] C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, I, București, 1937, p. 375, 398.

[33] Supra, nota 7.

[34] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, I (1871—1889), ed. II-a, București, 1935, p. 369.

[35] Tr. Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1889—1900)*, Ed. Științifică, București, 1967, p. 104—5.

[36] *Les traités politiques secrets* ..., p. 44.

[37] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare (1888—1895)*, IV, București, 1904, p. 639

cum îl definea un contemporan [38] a provocat riposta a numeroşi luptători cu vederi democratice, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu [39] şi proteste chiar şi în rîndurile conservatorilor între care: generalii Florescu şi Manu, deasemeni Al. Lahovary [40]. Consecvent pe linia preconizată, Titu Maiorescu înnoieşte în anul 1894 în Senat declaraţia sa, că interesul României este să se orienteze „spre ceea ce se numeşte Tripla Alianţă" [41].

Orientarea României alături de Puterile Centrale şi-a găsit aderenţi şi în Transilvania, în primul rînd în grupul — deşi neînsemnat — al „partidului moderat" din jurul mitropolitului din Sibiu Miron Romanul ce adoptase un program capitulant de recunoaştere a sistemului dualist [42].

Tratatul dintre România şi Austro-Ungaria nu era dăunător prin clauzele sale care au un caracter defensiv [43], ci pentru că dădea monarhiei habsburgice, pe lîngă garanţia diplomatică a „Triplicei" [44], o nouă asigurare. Aderenţii alianţei din partea statului român subscriu implicit renunţarea la lupta pentru eliberarea Transilvaniei, pe care o recunosc parte integrantă a monarhiei dualiste. Al doilea grup, al potrivnicilor acestei orientări, deşi cu posibilităţi mai restrînse de a lua hotărîri prin care să schimbe politica agreată de cercurile guvernante, acţionează într-un sens favorabil idealului de desăvîrşire a unirii. Dreptatea cauzei îi asigură popularitatea; de asemenea — în perspectiva de viitor a istoriei — succesul.

Parlamentul constituie un teren propice de înfruntare a părerilor. Cuvîntul rostit aici are o greutate deosebită prin caracterul oficial ce i se conferă, Constituţia proclamînd că membrii Camerei şi Senatului „reprezintă Naţiunea" [45], chiar dacă legea electorală limitată prin votul cenzitar cu alegători direcţi şi indirecţi, restrîngea posibilităţile de acces şi participare pentru purtătorii de cuvînt ai maselor populare. Sub presiunea opiniei publice membrii parlamentului solicită guvernul să arate deschis dacă statul român este angajat pe plan extern şi în acest caz ce obligaţii şi-a asumat şi ce avantaje îi sînt asigurate.

Situaţia guvernului este dificilă cu atît mai mult cu cît nu toate părţile semnatare ale alianţei cu România respectă cu stricteţe clauza păstrării ei secrete. În timp ce adepţii ei din România — ştiind-o impopulară — se străduiesc s-o păstreze ascunsă, în ciuda convingerii contrare a lui Bismarck, neîncrezător în discreţia românilor [46], al doilea partener încalcă

---

[38] C. Bacalbaşa, *op. cit.*, IV (1910—1914), Bucureşti, 1936, p. 249.

[39] C. Xeni, *Take Ionescu* . . ., p. 67.

[40] T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României, 1866—1900*, Bucureşti, 1925, p. 181; C. Gane, *op. cit.*, p. 242; R. Seişanu, *Take Ionescu. Viaţa şi opera sa*, Bucureşti, 1930, p. 58.

[41] T. Maiorescu. *Discursuri parlamentare* . . ., p. 639.

[42] I. Slavici, *Tribuna şi tribuniştii*, Orăştie, 1896, p. 23.

[43] N. Iorga, *România contemporană* . . ., p. 52, 185; E. Zöllner, *Histoire de l'Autriche des origines à nos jours*, Edition Horváth, 1965, p. 420.

[44] J. Droz, *Histoire de l'Autriche*, Paris, 1965, p. 96.

[45] *Codul general al României. Legi uzuale*, publ. de C. Hamangiu, ed. III-a, vol. I, Bucureşti, 1920, p. 10.

[46] *Die Grosse Politik* . . ., III, p. 273.

obligația asumată. Mizînd pe efectul cunoașterii existenței unei înțelegeri [47]: intern, de subminare a luptei de eliberare a românilor din imperiu, extern, de înfruntare a Rusiei, principala rivală a Austro-Ungariei în Peninsula Balcanică, reprezentanții statului dualist, în fața interpelării asupra mișcării iredentiste a românilor, lasă să se întrevadă că situația este reglementată de la stat la stat [48]. Ziarul guvernamental „Pester Lloyd" din 13 februarie 1892 face insinuări asupra înclinării oficialității din România spre Tripla Alianță [49], iar contele Kálnoky — semnatar al alianței cu România — declară în fața delegațiunii ungare că lupta pentru drepturi democratice a românilor din imperiu se va pierde „ca apa în nisip" [50].

Concluzia ministrului de externe al Austro-Ungariei, rostită în plin avînt al mișcării memorandiste, nu rămîne fără ecou. La scurtă vreme, în parlamentul României va avea loc prima intervenție [51] din șirul de 52 ce se ridică în perioada guvernării Catargi—Carp [52], dezbătînd problema Transilvaniei și relațiile dintre statul român și monarhia dualistă. Răspunzînd, membrii guvernului ocolesc atît de evident problema [53], încît bănuiala despre intrarea României în alianță cu Puterile Centrale se întărește, fapt pe care îl declară V. A. Urechia în Senat [54] și Ionaș Grădișteanu în Cameră [55].

Intervențiile membrilor parlamentului României asupra politicii externe se bazează astfel pe supoziția ce prezintă numeroase elemente de certitudine că România este angajată politic alături de Puterile Centrale. Ele au loc într-adevăr „post festum", drumul trasat în anul 1883 fiind continuat în anul 1892 prin reînnoirea alianței. Importanța discuțiilor ridicate nu este însă în efectul imediat ci în cel de viitor; analiza situației statului român în context european și în lumina intereselor sale progresiste contribuie la limpezirea situației pentru a putea lua hotărîrea cea mai bună atunci cînd împrejurările o vor cere.

În anii 1892—1899, sub guvernul conservator Catargi—Carp pînă în anul 1895, ministru de externe fiind Alexandru Lahovary, și sub guvernarea național-liberală pînă în anul 1899 cînd prim-ministru și ministru de

---

[47] M. Hacman, *Convenția secretă* ... p. 325.

[48] *Tribuna*, IX, nr. 151 din 5/17 iulie 1892, p. 602; *Ibidem*, nr. 214 din 25 sept./7 oct. 1892, p. 854.

[49] *Ibidem*, nr. 27 din 4/16 febr. 1892, p. 105.

[50] *Ibidem*, nr. 223 din 6/18 oct. 1892, p. 889, vezi și *Dezbaterile Adunării Deputaților 1894/95* (în continuare *DAD*) nr. 14 din 23 dec. 1894, p. 234 (I. Grădișteanu).

[51] *DAD* 1892/93, nr. 10 din 3 dec. 1892, p. 64—65 (C. I. Stoicescu).

[52] A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mișcării memorandiste (1892—1895)*, partea II-a, *Studia*, series Historia, fasc. 2, 1969, p. 93—94.

[53] Discursurile lui Al. Lahovary: *DAD 1892/93*, nr. 18 din 23 dec. 1893, p. 181—185; *Ibidem 1894/95*, nr. 11 din 13 dec. 1894, p. 185—186; *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 11 din 8 dec. 1893, p. 65—70. Discursurile lui P. P. Carp, ministru al agriculturii și industriei; *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 13 din 12 dec. 1893, p. 105—106; *Ibidem 1894/95*, nr. 18 din 24 dec. 1894, p. 92—93.

[54] *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 14 din 14 dec. 1893, p. 111.

[55] *DAD 1893/94*, nr. 28 din 23 dec. 1893, p. 178.

externe este Dimitrie A. Sturdza, cu o intermitenţă de 4 luni în timpul guvernării tot naţional-liberale în frunte cu P. S. Aurelian avînd pe C. I. Stoicescu ministru de externe, problema politicii externe a României se discută an de an, în fiecare din cele opt sesiuni parlamentare, în Camera deputaţilor şi în Senat, iar punctul de reper în care se întîlnesc toate intervenţiile (deşi cu intensitate diferită şi urmărind interese divergente) peste apartenenţele de partid şi chiar peste apartenenţa de clasă este Transilvania, căzută vremelnic sub stăpînire străină dar socotită parte integrantă din România.

Forma sub care s-au ridicat intervenţiile a fost cea obişnuită, a interpelărilor. Un caracter permanent, de asemenea posibilitatea afirmării unui număr mare de interlocutori, s-a asigurat însă prin discuţiile în jurul Adreselor la Mesajele de deschidere a corpurilor legiuitoare. An de an, în cele două acte oficiale, politica externă a României este apreciată elogios, raporturile sînt declarate ca fiind de bună vecinătate şi cordiale cu toate statele. Încordarea determinată de asuprirea naţională din imperiul habsburgic este nesocotită, relaţiile externe fiind privite unilateral, prin legăturile existente sus, între vîrfurile conducătoare din cele două state. În mod justificat, deputaţi şi senatori se vor ridica pentru a sublinia neconcordanţa între situaţia reală şi aprecierile oficiale. În anul 1893, P. S. Aurelian reprobă tonul Adresei ridicat „prea la superlativ" arată el, într-un moment cînd mişcarea memorandistă în plină desfăşurare şi hotărîrea de a aduce în faţa justiţiei pe semnatarii Memorandului ar fi impus cel puţin o apreciere mai sobră a situaţiei [56]. Formula stereotipă se va menţine însă, provocînd riposta lui Ionaş Grădişteanu în anul 1894 [57], a lui C. Dobrescu-Argeş, deputat al grupării „ţărăniste" în anul 1896 [58], a senatorului V. A. Urechia în anul 1897 [59].

Argumentele prin care se relevă caracterul formal al paragrafului asupra politicii externe sînt totuşi respinse. Privind fenomenele într-o optică rigidă. Alexandru Lahovary răspunde că în relaţiile dintre Austro-Ungaria şi România nu a survenit nici o schimbare [60], iar Titu Maiorescu recomandă: atenţie şi prudenţă [61], deşi în imperiul habsburgic se iniţiase procesul memorandist.

Însemnătatea intervenţiilor este totuşi deosebită. Ea constă în semnalarea unei probleme pe care vîrfurile guvernante o eludează deşi ea animă întreaga naţiune.

Pentru a scoate România din orbita politicii externe cu Centralii, trebuia o luptă asiduă şi neîntreruptă. În parlamentul României loviturile se dau în două direcţii: se relevă lipsa de soliditate a blocului Triplei Alianţe, şi în acelaşi timp caracterul şubred al aderării României. Un punct slab în cadrul alianţei Centralilor îl constituie Italia. Faptul era

[56] *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 13 din 12 dec. 1893, p. 92—93.
[57] *DAD 1894/95*, nr. 14 din 23 dec. 1894, p. 233.
[58] *DAD 1896/97*, nr. 13 din 18 dec. 1896, p. 76.
[59] *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 9 din 10 dec. 1897, p. 54.
[60] *DAD 1893/94*, nr. 18 din 13 dec. 1893, p. 184.
[61] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, IV, p. 612.

cunoscut, îl semnalează D. A. Sturdza într-o notă confidențială întocmită în octombrie 1893 pentru informarea regelui Carol [62] și însuși ministrul de externe al Italiei, Crispi, lasă să se întrevadă în anii 1895—1896 că poporul nu agreează politica externă preconizată de guvern [63].

În Camera română, prințul Grigore Sturdza susține în decembrie 1896 un punct de vedere asemănător, declarînd că Italia „nu va interveni pentru Austria deși face parte și ea din Tripla Alianță“ [64]. Similitudinea dintre situația Italiei și a României — revendicînd ambele întregirea statului național cu părțile ce se aflau sub dominația habsburgică — o observă un alt deputat, Ceaur-Aslan. Ruperea Italiei din constelația Triplei Alianțe fiind iminentă, ar fi în interesul României — declară el — o politică de strînsă prietenie cu Italia [65]. De altfel o moțiune de solidarizare a deputaților italieni cu cauza românilor din Transilvania ce fusese citită în parlamentul României în toamna anului 1894 [66], prin semnătura celor 277 deputați din totalul de 508, apăruse ca o confirmare, relevînd o defecțiune în sistemul Triplei Alianțe [67].

Antagonismul era puternic și în monarhia habsburgică, între beneficiarii compromisului din 1867. Proteste se pronunță în parlamentul Ungariei împotriva raportului de inferioritate în care se menține statul ungar față de Austria [68]. Durata lungă — din 1897 pînă în 1902 — a negocierilor pentru înnoirea pactului dintre cele două state venea ca o ilustrare evidentă a agravării relațiilor dintre ele [69]. Simțind pericolul, vîrfurile guvernante din Austria și Ungaria au luat în anul 1898 hotărîrea numită în derîdere „clauzula de la Ischl“, de prelungire automată a pactului dualist [70].

Cu toate acestea, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mai avea rădăcini puternice convingerea despre forța și necesitatea „Austriei Mari“ [71]. Ideea desmembrării imperiului habsburgic a prins formă treptat în conștiința oamenilor, limpezindu-se și încetățenindu-se abia începînd cu anul 1914 [72]. Monarhia dualistă dăinuia — se apreciază într-o lucrare de sinteză asupra istoriei universale — mai ales pentru că oamenii politici socoteau că nu ar fi nimic de pus în locul ei [73].

În parlamentul României, mitul despre caracterul inebranlabil al monarhiei habsburgice a fost cultivat cu cea mai mare constanță de Dimitrie

---

[62] *Die Grosse Politik*..., VII, p. 189.
[63] *Les traités politiques secrets*..., p. 309—313.
[64] *DAD 1896/97*, nr. 12 din 14 dec. 1896, p. 64.
[65] *Ibidem*, nr. 16 din 24 dec. 1896, p. 139.
[66] *DAD 1894/95*, nr. 15 din 24 dec. 1894, p. 280.
[67] D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Sibiu, 1942, p. 64.
[68] *Az 1892—1897 évi képviselőház Naplója*, Budapesta, 1893, p. 136 (Helfy Ignácz).
[69] E. Zöllner, *Histoire de l'Autriche*..., p. 415.
[70] *Magyarország története*, vol. II, Budapesta, 1964, p. 152.
[71] T. Ionescu, *La politique étrangère*..., p. 16—22.
[72] L. Valiani, *La dissoluzione dell'Austria Ungheria*, Milano, 1966, p. 10—19.
[73] *The New Cambridge Modern History*, v. XI, cap. XII, Cambridge, 1962 (citat în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, 1900—1918, București, 1964, p. 12).

A. Sturdza care face în Cameră şi în Senat, în timp ce se află în opoziţie [74] şi după ce vine la putere [75] declaraţii categorice asupra „veşniciei" şi „necesităţii" monarhiei Austro-Ungare, iar punctului său de vedere i se raliază şi alţi partizani politici [76]. Şeful Partidului Naţional Liberal a făcut cunoscută opinia sa şi în afara incintei parlamentului şi chiar în străinătate [77]. Datorită acestor manifestări, Bülow, ministrul Germaniei la Bucureşti, îl socotea pe D. A. Sturdza: „unul din cei mai aprigi şi mai consecvenţi aderenţi ai politicii Triplicei în România" [78].

Deşi cu mai multă sobrietate — datorită abilităţii diplomatice de care D. A. Sturdza era lipsit —, se pronunţă pentru statu-quo şi alte personalităţi ale vieţii politice din România, Alexandru Lahovary [79], C. C. Arion [80], iar P. P. Carp, mare admirator al „cancelarului de fier" (Bismarck) [81], va afirma constant opţiunea sa pentru puterile Centrale crezînd cu îndîrjire şi în primăvara anului 1918 în victoria lor [82].

Pe poziţii mai realiste în aprecierea situaţiei internaţionale se situează cei ce relevă atît fisurile Triplei Alianţe, cît şi pe cele ale monarhiei dualiste. Prin intermediul presei, ideile lor au avut o largă circulaţie, în vechea Românie şi în Transilvania, contribuind la formarea curentului de opinie în favoarea Antantei. În scrisoarea adresată lui Ion Nădejde, Fr. Engels vorbise în anul 1888 despre posibilitatea prăbuşirii monarhiei Austro-Ungare [83] şi faptul este reamintit în anul 1894 în articolul „Sînt socialiştii nepatrioţi?" publicat în luna mai în revista „Evenimentul literar" din Iaşi. Prin retipărirea articolului ca manifest, i s-a asigurat o largă circulaţie, el fiind difuzat în România şi peste munţi, în Transilvania [84]. Acelaşi punct de vedere fusese expus în anul 1891 în ziarul „Românul" [85] despre care un contemporan scria, insinuînd orientarea sa democratică, progresistă, că „se colorează zilnic tot mai mult în roş" [86]. La 12 mai 1894, un articol al lui Georges Clemenceau, publicat în ziarul „La justice", important deoarece pledează în favorul luptei pentru drepturi politice şi naţionale a românilor din Transilvania, pune temelii unei convingeri unitare, de o parte şi de alta a Carpaţilor, asupra contradicţiilor ce măcinau monarhia habsburgică. „Toată lumea ştie — arată autorul — că Austria, ca expresie geografică este în prada luptei naţionalităţilor" şi, —

---

[74] *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 10 din 4 dec. 1893, p. 58.

[75] *Ibidem 1895/96*, nr. 12 din 31 dec. 1895, p. 55; *DAD 1895/96*, nr. 11 din 29 dec. 1895, p. 93.

[76] *Dezb. Senatului 1894/95*, nr. 22 din 6 ian. 1895, p. 156 (Şt. Şendrea).

[77] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 631—632.

[78] *Die Grosse Politik* . . ., VII, p. 183.

[79] *DAD 1893/94*, nr. 18 din 23 dec. 1893, p. 182.

[80] *Ibidem*, nr. 16 din 19 dec. 1893, p. 138; *Ibidem 1894/95*, nr. 10 din 11 dec. 1894 p. 169.

[81] Gh. Panu, *Portrete şi tipuri parlamentare*, Bucureşti 1893, p. 25.

[82] C. Gane, *P. P. Carp* . . ., p. 557—558, 560, 568.

[83] *Contemporanul*, VI, nr. 6 din ianuarie 1888, p. 572.

[84] *Evenimentul Literar*, din 30 mai 1894. Cf. A. Deac, *Mişcarea muncitorească din Transilvania în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*, în *Mişcarea muncitorească din România, 1893—1900*, Ed. pol., Bucureşti, 1965, p. 360; *Dacia viitoare*, I, nr. 2 din 16 febr. 1883 scria: „Unitatea naţională se va realiza prin dispariţia Austro-Ungariei".

[85] R. Seişanu, *Take Ionescu* . . ., Bucureşti, 1930, p. 94.

[86] C. Bacalbaşa, *Ziaristica românească din zilele noastre* [f.l., f.a.], p. 175.

relevînd situaţia paradoxală a statului multinaţional —, el continuă: „Gîndiţi-vă la plictiselile unui monarh ai cărui supuşi vorbesc 17 limbi“ [87].

Posibilitatea destrămării monarhiei austro-ungare a fost exprimată cu hotărîre şi în parlamentul României. Aşa cum între adepţii unei politici externe alături de Puterile Centrale, trăsătura de unire se realizează peste graniţele de partid, o unitate de vederi se manifestă şi în aprecierea situaţiei precare a statului dualist de către reprezentanţii vieţii politice a României, indiferent de partidul ai cărui membri se socotesc. În Senat se ridică din partea grupării Democrat-Radicale, Gh. Panu la 1/13 decembrie 1893. Definind Austro-Ungaria ca „aglomeraţie politică foarte şubredă“, el dezaprobă categoric pe D. A. Sturdza care — constată judicios Gh. Panu — „oarecum îi dădea o viaţă eternă sub forma actuală“ [88]. În Cameră, principele Gr. Sturdza, adept fără rezerve al unei politici externe alături de Rusia ţaristă, contribuie şi el la clătinarea mitului despre veşnicia imperiului habsburgic. „Sfîşierea imperiului Austro-Ungar e mult mai uşoară decît o cred austrofilii noştri“, declară el la 6/18 decembrie 1896, convins fiind că destrămarea se va face „într-un viitor oarecare, mai mult sau mai puţin apropiat“ [89].

Replica cea mai hotărîtă împotriva afirmaţiilor despre statornicia imperiului habsburgic a dat-o în parlament Take Ionescu şi e cu atît mai semnificativă cu cît el o exprimă pentru prima dată, fiind ministru în guvernul conservator al lui Lascăr Catargi. În anul 1893 Take Ionescu combate aserţiunile lui D. A. Sturdza despre trăinicia şi necesitatea statului dualist şi arată că nu e de acord ca un om de stat să aibă pretenţia că trasează graniţele ţării „pentru vecii vecilor“ [90]. În anul următor reluînd ideea unor schimbări pe care viitorul le va rezolva, afirmă posibilitatea ca graniţele politice ale statului român să coincidă cu graniţele etnice ale poporului român [91], ideal a cărui realizare presupunea nu menţinerea, ci destrămarea Austro-Ungariei. Cercetător şi cunoscător al istoriei Austriei şi Ungariei şi al situaţiei naţionalităţilor din imperiu [92], el va milita cu intensitate crescîndă pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România. Asupra oportunităţii alianţei cu Centralii se arată sceptic încă în anul 1891 [93]. Convingerea se va consolida treptat şi în decembrie 1915 Take Ionescu va pledà în incinta Camerei pentru intrarea României în război alături de Antantă, deoarece alianţa cu Puterile Centrale, arată el, va avea consecinţă: „desfiinţarea definitivă a românismului de peste Carpaţi“ [94]. În acest răstimp Take Ionescu — deputat conservator — va avea un nou prilej de a arăta că idealul de eliberare a Transilvaniei aşează statul român şi statul dualist pe poziţii

[87] Cf. G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 148—152.
[88] *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 13 din 12 dec. 1893, p. 102.
[89] *DAD 1896/97*, nr. 12 din 14 dec. 1896, p. 63.
[90] *DAD 1893/94*, nr. 17 din 22 dec. 1893, p. 169.
[91] *DAD 1894/95*, nr. 15 din 24 dec. 1894, p. 277.
[92] R. Seişanu, *op. cit.*, p. 20.
[93] *Românul* din 31 dec. 1891, cf. C. Xeni, *Take Ionescu*..., p. 67.
[94] T. Ionescu, *Politica instinctului naţional*..., p. 42.

adverse. Făcînd o analiză manifestului ţarului Nicolae al II-lea, privitor la „menţinerea păcii şi limitarea armamentelor“ din anul 1898 [95], Take Ionescu îi dezvăluie, într-un articol trimis ziarului „Timpul“, substratul nefavorabil luptei pentru desăvîrşirea unirii românilor, deoarece „statu quo“ însemna consolidarea monarhiei habsburgice [96].

Curentul de opinie pentru o politică externă în concordanţă cu năzuinţa de desăvîrşire a unităţii statale se alimentează astfel atît din afara parlamentului cît şi din incinta lui. Spre acelaşi scop converg şi numeroasele intervenţii privitoare la trăinicia alianţei dintre România şi Puterile Centrale, fiecare în parte şi în totalitatea lor, relevînd că sudura României cu Tripla Alianţă nu se va putea realiza. În alternativa: cu Austria sau cu duşmanii ei, Ion Slavici solicită un discernămînt riguros deoarece „la mijloc e Ardealul“ [97]. Dilema merge spre rezolvare, şi astfel în anul 1896, fostul redactor al „Tribunei“ din Sibiu poate să afirme că bunele relaţii între România şi monarhia habsburgică „nu pot să aibă soliditate din cauza Transilvaniei“ [98]. Pe un făgaş apropiat, dar cu mai multă vehemenţă, se plasează ziarul „Luminătorul“ din Timişoara, scriind împotriva „Neamţului Nemţit“ care a vîndut ţara lui Bismarck [99]. Se arată sceptic în ce priveşte trăinicia apropierii României de Tripla Alianţă şi Vincenţiu Babeş, fruntaş al Partidului Naţional Român; în anul 1893, într-o scrisoare adresată lui Alexandru Mocioni, el consideră ampla solidarizare cu cauza memorandistă a deputaţilor şi senatorilor din parlamentul României, o verificare a viziunii sale juste [100].

Gîndurile luptătorilor români din Transilvania se împletesc cu ale fraţilor lor din statul independent. În faţa tinerimii universitare adunate la Ateneu, Gheorghe Panu declară deschis în vara anului 1892: „Faptul că ţara gravitează spre Tripla Alianţă este o desfidere a românismului de dincolo, din Transilvania“ [101]. La 8/20 decembrie 1894 deputatul Ionaş Grădişteanu pune problema în parlament întrebînd guvernul: „Ce faceţi cu chestiunea naţională? O jertfim pe altarul Triplei Alianţe?“ [102] O colaborare în război între armatele celor două state se socoteşte cu neputinţă de realizat, şi faptul fiind relevat, în Cameră şi în Senat de: N. Fleva [103], de N. Voinov [104], de Ilariu Isvoranu [105], de V. A. Urechia [106] şi de alţii [107], se contura în mod evident punctul nevralgic al tratatului cu Austro-Ungaria. Intervenţiile semnalează şi alte fisuri în sistemul alianţei României cu Puterile Centrale; Ştefan Şendrea, senator naţional-libe-

[95] V. P. Potemkin, *Istoria diplomaţiei*, III, Bucureşti, 1948, p. 176.
[96] R. Seişanu, *op. cit.*, p. 114.
[97] I. Slavici, *Românii din regatul ungar* . . ., p. 45.
[98] Idem, *Tribuna şi „tribuniştii“*, Orăştie, 1896, p. 17.
[99] Idem, *Românii din regatul ungar* . . ., p. 20—21.
[100] T. Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, Bucureşti, 1939, p. 402.
[101] BARSR, mss. rom., *arhiva D. A. Sturdza*, IV, nr. 54.
[102] *DAD 1894/95*, nr. 14 din 23 dec. 1894, p. 234.
[103] *DAD 1893/94*, nr. 14 din 16 dec. 1893, p. 115.
[104] *Ibidem 1894/95*, nr. 15 din 24 dec. 1894, p. 281.
[105] *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 90 din 12 dec. 1897, p. 75.
[106] *Ibidem 1893/94*, nr. 14 din 14 dec. 1893, p. 111.
[107] *DAD 1894/95*, nr. 8 din 4 dec. 1894, p. 114.

ral, relevă paradoxul situaţiei cînd o legătură externă se încheie fără încunoştinţarea parlamentului, deşi tratatele obligă ţara întreagă [108]; aceeaşi referire la forţa maselor populare fără adeziunea cărora hotărîrile luate sus rămîn inoperante, o face şi Ionaş Grădişteanu, atît în anul 1894 cît şi în anul 1895, arătînd că aderarea la Tripla Alianţă nu se va putea împlini, hotărîrea fiind luată „de nobis sine nobis" [109].

Orientarea externă alături de Puterile Centrale a stîrnit deci riposta parlamentului României. Se manifestă deschis împotriva ei personalităţi animate de viziunea democratică a desăvîrşirii unităţii statale, acele elemente ale „partidei revoluţionare" la care se gîndea cu luciditate Bismarck, întrebîndu-se dacă pentru acceptarea sau respingerea tratatului, nu sînt mai puternice decît regele [110].

Manifestările în anii 1892—1899, împotriva alianţei cu Puterile Centrale pentru că presupunea abandonarea Transilvaniei, s-au situat pe linia unei viziuni avansate a viitorului. O cale în politica externă, de mijloc, dar în alegerea căreia Transilvania apărea de asemenea la orizont, a fost propunerea ca alianţa să fie în orice caz condiţionată de acordarea unor drepturi şi libertăţi democratice pe seama românilor din Transilvania. Părerea exprimată în decembrie 1895 de deputatul liberal I. Grădişteanu „să spunem verde că rezolvarea chestiunii româneşti de dincolo este o condiţie sine qua non a alipirii noastre la Tripla Alianţă" [111], s-a bucurat de o largă adeziune în parlament şi înafara lui.

„Chestiunea transilvană" a preocupat pe iniţiatorii alianţei din partea României, pe I. C. Brătianu, pe Petre P. Carp [112] şi chiar pe regele Carol, atît în anul 1883 cît şi în 1892, cînd este de acord — cu ocazia înnoirii tratatului — să se discute „plîngerile românilor din Ungaria" [113]. Bismarck tranşase însă problema arătînd că nu se poate amesteca în afacerile interne ale monarhiei habsburgice [114]. Din partea Germaniei şi Austro-Ungariei simbolul tratatului era de înfrînare a mişcărilor de eliberare a românilor din imperiu, cum se va recunoaşte într-un memoriu, în anul 1915 [115] şi cum reeşise din încercarea lui Kálnoky de a înscrie în tratat un articol menit să oprească mişcarea iredentistă din România în sprijinul românilor din Transilvania [116]. O asemenea prevedere fusese inclusă în tratatul din 1881 cu Serbia [117]; dar în tratatul cu România I. C. Brătianu a reuşit să eludeze înscrierea paragrafului respectiv [118].

---

108 *Dezb. Senatului 1894/95,* nr. 22 din 6 ianuarie 1895, p. 152.
109 *DAD 1894/95,* nr. 14 din 23 dec. 1894, p. 234; *Ibidem 1895/1896,* nr. 11 din 29 dec. 1895, p. 92.
110 *Die Grosse Politik*..., III, p. 267.
111 *DAD 1895/96,* nr. 11 din 29 dec. 1895, p. 92.
112 C. Gane, *op. cit.*, II, p. 528—529.
113 *Die Grosse Politik*..., VII, p. 178.
114 C. Gane, *op. cit.*, I, p. 297.
115 Arhiva Bibliotecii centrale de stat, *fond St. Georges,* arh. fam. Brătianu, P. IX, ds. 4.
116 *Die Grosse Politik*... III, p. 270, p. 172; vezi şi L. Cialdea, *La politica estera della Romania nel quarantennio prebellico,* Bologna, 1933, p. 172.
117 *Les traités politiques secrets*..., p. 26.
118 G. Brătianu, *Bismarck şi I. C. Brătianu*..., p. 13.

Propunerea alianţei condiţionate se ridică în parlamentul României cu insistenţă. Take Ionescu arătase în anul 1891 că în schimbul alianţei trebuie să cerem „un tratament mai bun pentru fraţii din statele aliate“ [119]. În Cameră: Ionaş Grădişteanu [120], Barbu Ştefănescu-Delavrancea [121], în Senat: V. A. Urechia [122] şi Şt. Şendrea [123] apără acelaşi punct de vedere. Un amendament propus la Adresă, în 1894, exprima nădejdea membrilor senatului în îmbunătăţirea soartei românilor din statul vecin [124].

Membru marcant al Partidului Conservator, Nicolae Filipescu se declară şi el partizan al alianţei condiţionate. În ziua de 10 decembrie 1894 în Cameră, el enunţă părerea că ministrul de externe trebuie să găsească o modalitate de a aduce la cunoştinţă aliaţilor, care sînt sentimentele ţării în privinţa românilor din Transilvania [125]. Deşi Titu Maiorescu apostrofează această atitudine, socotind inadmisibil ca un partizan politic să declare încrederea sa în guvern şi în acelaşi timp să îi dicteze linia de conduită [126], totuşi asemenea cazuri nu sînt izolate. La 8/20 decembrie M. Balş, de asemenea deputat guvernamental, declară chiar mai hotărît decît antecesorul său, că asuprirea naţională ce se exercită în Transilvania „poate determina România să-şi caute un alt drum în politica externă“ [127]. Cum relevă un istoric maghiar, manifestările de această natură aveau o semnificaţie deosebit de profundă, ele demonstrînd că problema Transilvaniei poate provoca o dislocare a forţelor în rîndurile majorităţii guvernamentale lăsînd tot mai izolat grupul celor ce o nesocoteau [128]. Concluzia o rosteşte C. Costescu-Comăneanu, sintetizînd punctul de vedere al majorităţii interlocutorilor că „nu se poate prietenie cu orice preţ“, pentru alianţa cu Austro-Ungaria prima condiţie fiind a unei atitudini concesive faţă de românii din imperiu [129].

Părerile se axează pe o linie asemănătoare în Transilvania. La Conferinţa din anul 1890 a Partidului Naţional Român, relevîndu-se avantajele unor strînse relaţii economice şi politice şi chiar a încheerii unei convenţii militare între România şi Austro-Ungaria, se punea cu atît mai mult în evidenţă necesitatea unei politici de înţelegere faţă de românii din imperiu [130].

Problema revine an de an, ridicată în parlament ca un semnal menit să aducă aminte guvernanţilor Austro-Ungariei că raporturi de bună vecinătate se pot institui numai cu condiţia unei atitudini concesive faţă de românii din Transilvania, cum arată deputatul C. Dobrescu-Argeş la 11 decembrie 1896 [131]. Uneori se solicită direct

[119] T. Ionescu, *La politique étrangère* . . ., p. 49.
[120] *DAD 1893/94*, nr. 18 din 23 dec. 1893, p. 179.
[121] *Ibidem 1894/95*, br. 18 din 8 dec. 1894, p. 155.
[122] *Dezb. Senatului 1894/95*, nr. 16 din 16 dec. 1894, p. 64.
[123] *Ibidem 1893/94*, nr. 12 din 10 dec. 1893, p. 86.
[124] *Ibidem*, nr. 18 din 24 dec. 1894, p. 104 (V. A. Urechia).
[125] *DAD 1894/95*, nr. 8 din 4 dec. 1894, p. 135.
[126] *Ibidem*, nr. 12 din 14 dec. 1894.
[127] *Ibidem, 1893/94*, nr. 15 din 17 dec. 1893, p. 120, 121.
[128] B. Jancsó, *A román irredentista mozgalmak története*, Budapesta, 1920, p. 174.
[129] *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 9 din 10 dec. 1897, p. 48.
[130] T. V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 424, 426.
[131] *DAD 1896/97*, nr. 13 din 18 dec. 1896, p. 76.

atenția celor doi împărați, al Germaniei și al Austriei pentru a le aminti că pe România se pot bizui numai dacă „soarta românilor de peste Carpați ar fi asigurată", cum declară Petre Grădișteanu în Senat la 17 octombrie 1897[132].

Abil diplomat și avînd o viziune clară a realității, Alexandru Lahovary, ministru de externe în guvernul conservator, deși în parlament declară în mod rigid că problema românilor din Transilvania este o problemă internă exclusiv de competența statului dualist, înțelege că gravitarea României spre Puterile Centrale este amenințată. Într-o amplă notă secretă pe care o trimite la 2/14 noiembrie 1894 ambasadorului său la Berlin, el arată că politica de asuprire națională în imperiul habsburgic — pe care o demonstrează cu date concludente — generează nemulțumiri în Transilvania și în România, cauzînd greutăți guvernului și punînd sub semnul întrebării colaborarea cu statul vecin într-un viitor război[133].

Se realiza astfel, sub impulsul militanților cu vederi progresiste, lărgirea ariei preocupărilor României, prin cuprinderea în atenția sa a membrilor națiunii ce se aflau sub stăpînire străină. De o parte și de alta a Carpaților această atribuție a statului independent se declară a fi o obligație de onoare[134] în împrejurări în care tratatul secret cu Austro-Ungaria obliga oficialitatea la o atitudine circumspectă la extrem, ce se va verifica de altfel în timpul mișcării memorandiste, cînd, arată un contemporan, grija de a nu crea complicații cu Austro-Ungaria a constituit „axa politicii oficiale" a guvernului României[135].

În anii 1892—1899, numeroasele sesizări în parlamentul României veneau în întîmpinarea manifestărilor autoritare ale monarhiei habsburgice care lezau suveranitatea statului român. Finalitatea lor era de asemenea, a lansa un apel cercurilor politice și opiniei publice europene, sau, cum spunea senatorul V. A. Urechia, a face ca asupritorii națiunilor din monarhia dualistă să piardă procesul în fața Europei[136]. Acțiunea se împletește strîns cu a românilor de peste Carpați, „Replica" în anul 1891 și „Memorandul" în anul 1892 adresîndu-se în primul rînd cercurilor democratice europene.

Intervențiile nu au rămas fără ecou. Un curent de dezaprobare a politicii de asuprire națională se observă în rîndurile partenerilor Triplei Alianțe, în Germania[137], în Austria[138], în Italia[139], în Ungaria[140] personalități politice lucide și opinia publică înțelegînd că dacă nu se fac concesii pentru

---

132 *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 90 din 12 dec. 1897, p. 73.

133 BARSR, mss. rom., *arhiva D. A. Sturdza*, XI, varia 23.

134 *Democrația socială*, I, nr. 25 din 21 iunie 1892; *Tribuna* X, nr. 226 din 13/25 oct. 1893, articolul „Guvernul român și chestiunea noastră", p. 909.

135 I. Slavici, *Tribuna și „tribuniștii"* ..., p. 49—63; vezi și A. H. Golimas, *Carol I și românii din Ardeal (1866—1900)*, în *Arhiva* (Iași), an. XLIII, nr. 1. 2, 1936, p. 46.

136 *Tribuna*, X, nr. 161 din 23 iulie/4 aug. 1893, p. 641.

137 BARSR, *arhiva D. A. Sturdza*, XI varia 21; *Die Grosse Politik*..., VII, p. 164.

138 *Tribuna*, IX, nr. 229 din 13/25 oct. 1892, p. 913; *Die Grosse Politik*..., VII, p. 164.

139 D. Braharu, *Chestiunea română în Italia*..., p. 36—41.

140 Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 196—197.

satisfacerea unora din revendicările burghezo-democratice ale românilor din imperiu, România se va detaşa din alianţa cu Puterile Centrale.

Îndepărtarea României de Tripla Alianţă însemna nu numai pierderea unui partener, ci şi sporirea forţelor blocului advers, ştiindu-se că România nu va putea rămîne înafara sferei de influenţă a celor două grupări politice europene. Însuşi D. A. Sturdza arată cu îngrijorare în memoriul amintit mai sus [141] că nemulţumirile generate de asuprirea naţională a românilor din imperiu sînt un „Atout“ în mîinile Rusiei şi ale Franţei.

Observatori atenţi înregistrează într-adevăr un curent favorabil fie Franţei, fie Rusiei, fie alianţei dintre ele. În anul 1892 apare la Bucureşti broşura publicistului S. Zamfirescu: „România faţă cu Rusia“ punînd faţă în faţă posibilitatea alianţei cu Austro-Ungaria sau cu Rusia şi subliniind dezavantajele primei formule [142]. Bülow, ministrul Germaniei la Bucureşti observă că în presă, odată cu „chestiunea transilvană“ se exprimă sentimente puţin prieteneşti faţă de Austro-Ungaria [143]. Cu spirit realist analizează situaţia publicistul Ioan N. Roman, arătînd într-o corespondenţă apărută în ziarul „Adevărul“ că România nu trebuie privită ca o sclavă a Germaniei; de asemenea că o alianţă cu Franţa şi Rusia ar fi favorabilă dacă aceste puteri ne dau garanţii pentru realizarea „marelui nostru interes naţional: unirea tuturor românilor într-un singur stat“ [144].

Deputaţi şi senatori abordează problema de pe poziţii asemănătoare. La 26 decembrie 1894, senatorul conservator Th. Văcărescu ridică în parlament problema dacă politica externă a României e cea mai favorabilă, considerînd evenimentele ce s-au petrecut pe plan internaţional în ultimii doi ani. El atrage atenţia asupra celei de a doua grupări de state ce se formase în Europa şi aminteşte — în favorul ei — sprijinul pe care l-a dat Franţa României în diferite momente cruciale ale istoriei sale [145]. O pledoarie hotărîtă împotriva Triplei Alianţe şi pentru apropierea de Rusia, conţinînd — alături de unele exagerări — argumente de un caracter realist, dezvoltă în Cameră principele Grigore Sturdza la 23 decembrie 1896. Părerea pe care o susţine este că România aliată cu Austro-Ungaria nu are decît de pierdut fie că monarhia habsburgică într-un viitor război ar fi victorioasă, fie că ea ar fi învinsă [146]. Deşi ministrul de externe C. I. Stoicescu socoteşte alarma principelui Sturdza ca fiind rezultatul unei „spaime apocaliptice“ [147] şi cu toată reprobarea din partea unui deputat al majorităţii [148], discursurile fiind nu numai rostite în parlament ci şi publicate, opinia publică putea selecta argumentele pentru a-şi fundamenta propria orientare.

Mergînd pe aceeaşi linie a unei păreri favorabile alianţei franco-ruse, senatorul Nicolae Ionescu aminteşte în decembrie 1897 ajutorul Rusiei în

[141] Nota 62.
[142] S. Zamfirescu, *România faţă cu Rusia,* Bucureşti, 1892.
[143] *Die Grosse Politik...,* VII, p. 184.
[144] *Adevărul,* VI, nr. 1558 din 22 iunie 1893.
[145] *Dezb. Senatului 1894/95,* 18 din 24 dec. 1894, p. 96—97.
[146] *DAD 1896/97,* nr. 15 din 21 dec. 1896, p. 109—110.
[147] *Ibidem,* nr. 16 din 24 dec. 1896, p. 124.
[148] *Ibidem,* p. 119 (C. M. Ciocazan).

lupta pentru cucerirea independenței politice a statului român [149], iar V. A. Urechia, tot în Senat, de statul rus ca „vechiul nostru aliat de la Plevna“ [150]. În Cameră, deputatul C. Nacu, deși din gruparea „sturzistă“, își manifestă de asemenea mulțumirea pentru bunele relații ale României cu Rusia [151]. V. G. Morțun, singurul deputat al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, declară că ar fi avantajoasă alianța cu „puterile occidentale“, combate tendințele expansioniste atît ale monarhiei habsburgice cît și ale țarismului, iar accentul principal pentru a asigura existența și prosperitatea țării trebuie pus — arată el — pe dezvoltarea internă printr-o politică de sprijinire a țărănimii [152].

Strădaniile de a da României o orientare externă favorabilă intereselor țării, ținînd seama de noile raporturi internaționale, evoluează într-o strînsă concordanță cu manifestările de aceeași natură în Transilvania, deși în mod circumspect aici, și de multe ori numai prin analogii, cititorii trebuind să formuleze singuri concluziile. Astfel în anul 1892, în luna octombrie, apărea în ziarul „Tribuna“ un material de presă în care se justifică atitudinea de rezistență a croaților din imperiu față de Tripla Alianță [153] potrivnică intereselor lor naționale; în luna septembrie 1893 în „Gazeta Transilvaniei“ reproducîndu-se o corespondență după ziarul francez „La Lanterne“, se arată trăinicia prieteniei dintre Franța și Rusia [154]. Conștient de schimbările ce pot surveni în raportul de forțe de plan extern, Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român din Transilvania și Banat semnalează această posibilitate. „Cine știe cum se vor grupa statele și popoarele pentru viitorul resbel?“ — pune el întrebarea ca problemă pe care numai viitorul putea s-o deslege, dar care dicta pentru prezent o atitudine ponderată, fără atacuri la adresa vreunuia din statele europene, pentru a fi liberi a lua cea mai bună hotărîre atunci cînd împrejurările o vor cere [155].

Problema Transilvaniei se ridică astfel în atenția tuturor ca problema cheie ce va determina în ultimă instanță politica externă a României. Într-o formulare fără echivoc — datorită și temperamentului mai impulsiv al interlocutorului [156] — Gh. Panu exprimă în aprilie 1898 în incinta

[149] *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 10 din 12 dec. 1897, p. 69.

[150] *Ibidem*, nr. 9 din 10 dec. 1897, p. 54.

[151] *DAD 1897/98*, nr. 15 din 16 dec. 1897, p. 94.

[152] *DAD 1896/97*, nr. 14 din 19 dec. 1896/7, p. 106; *Ibidem, 1897/98*, nr. 16 din 21 dec. 1897, p. 96—99. În ședința din 11/22 dec. 1897 a Camerei, el spune: „Și ca să vedeți de ce mare rost este țărănimea în deslegarea chestiunii naționale și că de dînsa e strîns legată chiar ființa neamului nostru, dați-mi voie să vă amintesc că în vremile trecute a fost o clipă luminoasă, un fulger care a brăzdat norii grămădiți de d-asupra neamului nostru, clipă în care românimea și-a întrevăzut visul.

Sub Mihai-Viteazul, Moldova și Transilvania au fost întrunite un minut mulțumită energiei și geniului acestui viteaz. Și aveți să vedeți că pricina de căpetenie care a făcut ca Transilvania să nu rămînă pe veci alipită, a fost că Mihai-Viteazul, care putea să aibă în partea sa pe țărănimea română din Ardeal, a respins-o atunci cînd ea se arunca sub steagurile lui victorioase“. *Ibidem*, p. 97.

[153] *Tribuna*, IX, nr. 230 din 14/26 oct. 1892, p. 917.

[154] *Gazeta Transilvaniei*, LVI, nr. 203 din 14/26 septembrie 1893.

[155] *Documente pentru istoria Memorandului*, comunicate de A. A. Mureșianu, în *Transilvania*, an. LX (1929), nr. 4—5, p. 344.

[156] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. 4, 1910—1914, București, 1936, p. 253—254; Tr. Lungu, *Viața politică . . .*, p. 25.

parlamentului speranţa că se va formà o constelaţiune europeană „care să ne faciliteze calea ca să emancipăm pe românii din Ungaria“ [157].

Recunoscînd în „chestiunea Transilvană“ acel „călcîi al lui Achile“ despre care vorbea principele von Reuss ambasadorul Germaniei la Viena [158], „Antanta Cordială“ foloseşte contradicţia pentru a atrage România ca parteneră. În Franţa, concomitent cu dezaprobarea alianţei cu Centralii [159] declarată în presă crimă de „lèse-naţiune“, prin analogie cu culpa, socotită atît de gravă, de „lèse-majestate“, are loc o amplă mişcare de solidarizare cu cauza românilor din Transilvania [160]. Manifestările, larg cunoscute în România [161], contribuie la întărirea simpatiei cu puternice temelii tradiţionale, pentru Franţa.

Acţiuni de apropiere întreprinde şi Rusia, a doua parteneră a Antantei Cordiale. Încă în anul 1886, încheindu-se o convenţie comercială între România şi Rusia pe bază de reciprocitate [162], de asemenea recunoscîndu-se de către statul român „Societatea rusă de navigaţie pe Dunăre şi Marea Neagră“, se înfăptuise în plin „război vamal“ o acţiune de limitare a influenţei Austro-Ungariei în România şi a monopolului ei pe Dunăre. În presa din Rusia apar materiale cu aprecieri favorabile statului român. O astfel de corespondenţă publicată în ziarul „Novoje Vremja“ în anul 1896, este relevată de C. I. Stoicescu, ministru de externe [163], ca semn al unor raporturi de bună vecinătate între cele două state. Aceeaşi atitudine se descifrează şi cu ocazia festivităţilor pentru inaugurarea noului edificiu al universităţii din Iaşi în anul 1897, cînd guvernul rus trimite ca reprezentant un ambasador special, fapt pe care îl subliniază şi comentează favorabil, în Cameră B. Iepurescu [164] şi în Senat P. Grădişteanu [165].

Vizita făcută la Petersburg în zilele de 17 şi 18 iulie 1898 de regele Carol şi principele moştenitor Ferdinand, însoţiţi de ministrul de externe D. A. Sturdza [166] ca răspuns la invitaţia ţarului constituie un nou prilej de manifestare a satisfacţiei pentru apropierea în politica externă de blocul european franco-rus [167], deşi acceptarea invitaţiei într-un moment de impas [168] nu era decît o concesie făcută opiniei publice, nemulţumită de po-

---

[157] *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 62 din 8 mai 1898, p. 746.

[158] *Die Grosse Politik*..., vol. VII, p. 155.

[159] Paul Bataillard arată că la moartea lui I. C. Brătianu, în 1891, s-au publicat în Franţa 14 articole ostile, sub acuza de „germanism“, „autoritarism“. P. Bataillard, *op. cit.*, p. XVII (Introducere).

[160] E. Armeanca, *Problema Transilvaniei în presa franceză. Spicuiri din activitatea propagandistică a Ligii Culturale*, în *„Societatea de mîine“*, an. VII—VIII (1930—31), Cluj, p. 19.

[161] În anul 1894 apare la Bucureşti: *Voci Latine*, sub red. V. A. Urechia, cuprinzînd 147 telegrame, scrisori, poezii, discursuri şi articole de solidarizare, trimise de personalităţi ale vieţii politice şi culturale din ţările „latine“: Franţa, Italia, Spania, Belgia şi Elveţia.

[162] C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale*..., p. 280—282.

[163] *DAD 1896/97*, nr. 16 din 24 dec. 1896, f. 125.

[164] *Ibidem, 1897/98*, nr. 13 din 13 dec. 1897, p. 64.

[165] *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 10 din 5 dec. 1897, p. 74.

[166] T. Maiorescu, *Istoria contemporană*..., p. 382.

[167] *DAD 1897/98*, nr. 17 din 24 dec. 1897, p. 129 (Şt. Şendrea).

[168] N. Iorga, *Istoria Românilor*, X, Bucureşti, 1939, p. 270—271.

litica unilaterală cu Puterile Centrale. De fapt monarhia habsburgică a premers în această direcţie României, deoarece a încheiat în anul 1897 un acord cu Rusia [169], iar hotărîrea cu privire la „statu quo" luată cu această ocazie, a fost comunicată public, şi subliniată şi în parlamentul României [170].

Frămîntările în parlament şi în afara lui demonstrau în sinteză că acţiunile cercurilor guvernante de încadrare a României alături de Puterile Centrale nu au rămas fără ripostă. Se recunoaşte şi se declară în parlament situaţia internaţională diferită în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea faţă de deceniul precedent, anul 1893 fiind socotit ca an de cotitură [171]. Faţă de noua conjunctură, parlamentul României nu rămîne impasibil; dimpotrivă, acţionează cu tot mai multă hotărîre, atunci cînd constituirea alianţei franco-ruse lărgeşte perspectiva degajării României din orbita Puterilor Centrale şi a iniţierii unei politici externe favorabile desăvîrşirii unităţii ei statale.

În calea aşezării politicii externe a României pe baze realiste se ridicau însă numeroase obstacole. Cel mai de seamă se afla în însuşi regimul politic ce deschidea largi posibilităţi de intervenţie monarhiei prin dreptul ce i se recunoştea de a numi guvernul, care la rîndul său dispunea de parlamentul format în majoritate din reprezentanţi ai moşierimii şi ai marii burghezii. Elemente cu vederi progresiste, recrutate mai ales din rîndurile intelectualităţii, încearcă democratizarea vieţii politice, cerînd consultarea parlamentului. Astfel în anul 1896, zece deputaţi, majoritatea din grupul „drapelist" al unei dizidenţe liberale, solicită să li se pună la dispoziţie actele diplomatice care angajau statul român [172]. Senatorul P. S. Aurelian aduce precizări cu privire la exercitarea puterii în statul constituţional, arătînd că preocuparea regelui pentru politica externă nu absolvă pe miniştri care rămîn cu responsabilitatea [173]. De pe poziţii democratice, Ionaş Grădişteanu declară că politica externă trebuie hotărîtă cu asentimentul unor cercuri mai largi [174], ţinînd seama de pulsul naţiunii, şi în acelaşi mod se manifestă Take Ionescu, inaugurînd „epoca discuţiei pe faţă" [175]. Modul autoritar în care conduce politica externă D. A. Sturdza în anii 1895—1899 determină o puternică reacţie, şi personalităţi marcante dintre partizanii săi politici Vasile Lascăr [176], Emil Costinescu [177] se vor desolidariza, reprobînd faptul că primul ministru ia hotărîrile fără consultarea şi aprobarea celorlalţi membri ai partidului.

O solicitare intensă a atenţiei membrilor parlamentului României va avea loc în anii 1896, 1897 cînd mişcarea de eliberare a Macedoniei şi războiul greco-turc pentru Creta — efect evident al contradicţiilor existente în sud-estul Europei — prilejuind intervenţia marilor puteri europene, se

169 *Les traités politiques secrets*..., p. 107—113.

170 *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 10 din 12 dec. 1897, p. 82 (Dim. A. Sturdza).

171 *Ibidem 1893/94*, nr. 12 din 10 dec. 1893, p. 85 (Şt. Şendrea); *DAD 1897/98*, nr. 16 din 21 dec. 1897, p. 110 (Take Ionescu).

172 *DAD 1896/97*, nr. 16 din 24 dec. 1896, p. 139.

173 *Ibidem, 1897/98*, nr. 15 din 16 dec. 1897, p. 84.

174 *DAD 1895/96*, nr. 11 din 29 dec. 1895, p. 91.

175 R. Seişanu, *op. cit.*, p. 63; vezi articolul: „Împotriva diplomaţiei secrete", în *Românul* din 30 dec. 1890, cf. *Ibidem*, p. 64.

176 *DAD 1897/98*, nr. 45 din 1 apr. 1898, p. 709.

177 *Ibidem*, p. 717.

evidenţiase încă odată locul important pe care acestea îl deţineau pentru a hotărî destinele statelor mai mici sau mai slab dezvoltate.

În parlamentul României răsună cu mai mult ecou afirmaţiile despre iminenţa războiului european [178], în faţa căruia nici România nu va putea rămîne neutră [179], decît declaraţiile lui Dimitrie A. Sturdza despre caracterul paşnic al celor două blocuri ale puterilor europene [180]. Cu argumente convingătoare, se propune pregătirea armatei şi înzestrarea ei cu armament corespunzător [181].

Legăturile externe ale României se continuă însă pe vechiul făgaş cu neglijarea opiniilor exprimate în parlament. Ele se întăresc în anul 1896 cu prilejul vizitei împăratului Francisc Iosif la Bucureşti, şi a regelui Carol la Budapesta. Venind în România împăratul Austro-Ungariei este întîmpinat la Vîrciorova de primul ministru D. A. Sturdza. Împreună cu însoţitorii săi contele Goluchowski, ministru de externe, colonelul Beck, şeful statului major, ia parte la parăzi militare, asistă la exerciţii de tragere, inspectează fortul de la Chitila. Apărea astfel în mod evident că vizita nu era de simplă curtoazie cum insinuau comunicatele oficiale, ci, aşa cum arăta Titu Maiorescu, un semn al îndrumării pronunţate a României spre Tripla Alianţă [182]. Opinia publică este pusă în gardă prin intervenţia presei democratice şi socialiste. Între articolele ce dezvăluie faţa reală a întrevederii, se remarcă o corespondenţă publicată în ziarul „Lumea Nouă" din 18 septembrie 1896. Imaginînd un dialog cu Francisc Iosif, autorul îl apostrofează judicios: „Împărate, spui că vii ca sol al păcii, şi primul lucru ce ceri să afli e să vezi cîţi soldaţi şi cîte tunuri avem" [183].

Contactul între cei doi monarhi, între miniştrii lor de externe şi între cadrele superioare ale armatei avea într-adevăr un scop politic-militar. La 18/30 septembrie 1896 este semnat la Sinaia de contele Goluchowski şi D. A. Sturdza, miniştri de externe ai celor două state protocolul de prelungire a alianţei [184].

Este de remarcat că acţiunea prelungirii nu fusese obligatorie, deoarece tratatul nefiind denunţat cu un an înainte şi nici una din părţi necerînd vreo modificare a prevederilor lui, el se socotea prelungit fără altă formalitate, interpretare pe care o vor da atît Germania cît şi Italia [185], semnînd tratatele de aderare numai în anul 1899 [186]. Mobilul acţiunii precipitate din anul 1896 pare să fi fost în aceste împrejurări grija de a asigura pe termenul cel mai lung posibil, pînă în anul 1903, alianţa despre care se ştia că este impopulară — dovada fusese făcută şi în parlamentul Ro-

178 *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 13 din 12 dec. 1893, p. 105 (P. P. Carp).

179 *DAD 1893/94*, nr. 15 din 17 dec. 1893, p. 120 (M. Balş); *Ibidem 1895/96*, nr. 48 din 21 martie 1896, p. 688 (N. Macri).

180 *Dezb. Senatului 1897/98*, nr. 90 din 12 dec. 1897, p. 81.

181 *Dezb. Senatului 1895/96*, nr. 57 din 30 apr. 1896, p. 635 (col. V. Obedeanu); *Ibidem 1897/98*, nr. 70 din 24 mai 1898, p. 892 (col. Al. Budişteanu) şi p. 1894 (col. V. Obedeanu).

182 T. Maiorescu, *Istoria contemporană...*, p. 352.

183 *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România*, 1893—1900, Ed. pol. Bucureşti, 1969, p. 445.

184 *Les traités politiques secrets...*, p. 100—101.

185 *Die Grosse Politik...*, VII, p. 306—308.

186 *Les traités politiques secrets...*, p. 101—104, 106—107.

mâniei. S-a discutat cu prilejul vizitei și modalitatea cooperării militare în caz de război, iar pentru înlesnirea transporturilor, s-a pus problema construirii unei linii ferate între Ardeal și România [187].

În luna ianuarie 1897, D. A. Sturdza merge la Viena și la Berlin, încercînd consolidarea cuprinderii României în alianța cu Puterile Centrale. Informînd pe împăratul Wilhelm al II-lea, cancelarul Hohenlohe arată că misiunea lui Sturdza este de a obține primirea României în Tripla Alianță, pentru a institui astfel legături directe militare cu Germania. Cancelarul sugerează însă limitarea la prevederile tratatului încheiat între România și Austro-Ungaria [188].

Manifestările ce puneau sub semnul întrebării alianța României cu Centralii au determinat astfel, sus, în rîndurile vîrfurilor guvernante, căutarea unor noi piloni de consolidare. În perioada 1895—1899 șef al guvernului național-liberal și ministru de externe fiind D. A. Sturdza, conservator în vederile sale, arată Nicolae Iorga [189], au loc și alte acțiuni ce lezau demnitatea națională, și astfel în parlament lupta se va concentra mai ales pentru reprobarea acestei politici.

Inaugurarea guvernării național-liberale se face în octombrie 1895 printr-o dovadă eclatantă a oportunismului politic al șefului guvernului. În opoziție fiind, sub influența mișcării de amploare de solidarizare cu luptătorii români din imperiul habsburgic pentru drepturi și libertăți democratice, D. A. Sturdza argumentase justețea cauzei lor [190] de pe pozițiile unuia din cei mai buni cunoscători ai istoriei Transilvaniei și ai situației din Austro-Ungaria [191]. Cîteva zile după venirea la putere D. A. Sturdza retractează cele afirmate, declarînd problema românilor din Transilvania ca fiind de resortul politicii interne a statului vecin [192]. Formula sub care s-au făcut scuzele, în cadrul unei întruniri publice la Iași, a fost supusă în prealabil aprobării ministrului Austro-Ungariei la București [193], contele Welsersheimb [194]. Asemenea presiuni s-au exercitat frecvent de guvernanții statului dualist pentru a restrînge la maximum sprijinirea din România a luptei naționale a românilor din imperiu [195].

Evenimentele evoluează nefavorabil și în Transilvania, memorandiștii fiind aspru condamnați în procesul ce se judecă la Cluj în luna mai 1894. Activitatea Partidului Național Român este interzisă la 16 iunie 1894 [196], în anul următor, la 6 ianuarie, desființarea Partidului va fi anunțată în Monitorul Oficial [197]. Instaurarea în ianuarie

[187] *Die Grosse Politik*..., XI, p. 312.
[188] *Ibidem*, p. 310—311, 314.
[189] N. Iorga, *România contemporană*..., p. 18.
[190] *Dezb. Senatului 1893/94*, nr. 10 din 4 dec. 1893, p. 55—58. *Ibidem 1894/95*, nr. 17 din 22 dec. 1894, p. 79—84.
[191] T. Maiorescu, *Istoria contemporană*..., p. 308.
[192] D. A. Sturdza, *Discurs rostit la 13 octombrie 1895 la Iași*, București, 1895, p. 32.
[193] *DAD 1897/98*, nr. 16 din 21 dec. 1867, p. 111 (Take Ionescu); T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 33—334.
[194] N. Iorga, *Istoria Românilor*..., X, p. 264.
[195] I. Tóth Zoltán, *A nemzetiségi kérdés a dualizmus korában, 1867—1900*, în *Századok*, anul 90, nr. 3/1956, p. 389.
[196] T. V. Păcățian, *Cartea de aur*..., VII, p. 674.
[197] N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, II, București, 1915, p. 280.

1895 a guvernului în frunte cu baronul Bánffy, exponent al politicii de forţă faţă de naţionalităţi[198], va prejudicia de asemenea lupta democratică din monarhie. Militanţii pentru progres îşi strîng totuşi rîndurile, asigurînd continuitatea luptei[199]. Se conturează tot mai limpede părerea despre necesitatea luptei unite a naţionalităţilor din imperiu, Congresul ce se ţine la Budapesta, la 10 august 1895, cu reprezentanţii sîrbilor, slovacilor şi românilor, putînd fi socotit din acest punct de vedere piatră de temelie[200].

În România, conform celor enunţate la Iaşi, guvernul va adopta o atitudine excesiv de deferentă faţă de monarhia dualistă. Opoziţia parlamentară deşi restrînsă iniţial la 3 senatori şi 4 deputaţi, număr ce va spori într-o oarecare măsură în urma alegerilor parţiale[201], dispune de argumente şi le va folosi din plin pentru a discredita pe primul ministru, guvernul şi Partidul Naţional Liberal. Nu va rămîne impasibilă nici majoritatea parlamentară şi astfel relaţiile statului român cu Austro-Ungaria se vor afla permanent în centrul atenţiei.

De la tribuna parlamentară se arată că nu are nici o justificare participarea statului român la serbările „Mileniului“[202] — pe care reacţiunea din monarhia dualistă urmărea să le transforme într-o demonstraţie de forţă a claselor dominante exploatatoare[203], şi a căror desfăşurare a produs mari nemulţumiri în imperiu[204] — sau se dezaprobă schimbul de vizite între ofiţerii garnizoanei din Ploieşti şi din Braşov, ce are loc la sfîrşitul anului 1897 şi în februarie 1898[205], pentru că acţiunile puteau fi interpretate şi răstălmăcite ca probe de abandonare a luptei democratice pentru eliberarea Transilvaniei, din partea statului român independent. Semnificaţia protestului este cu atît mai mare cu cît cercurile guvernante duceau în secret tratative de a lega militar România de Tripla Alianţă, iar D. A. Sturdza solicita să fie primiţi în armata prusacă un număr cît mai mare de ofiţeri din România şi propunea chiar venirea unui ofiţer superior german în ţară, în calitate de consilier[206]. În anul 1897 atît opoziţia cît şi majoritatea parlamentară au înfierat decorarea, cu prilejul vizitei regelui Carol la Budapesta, a fostului procuror în procesul memorandist Jeszenszky[207]; în anul următor s-au ridicat proteste atunci cînd reprezentanţii puterii locale de stat din Iaşi au luat măsuri pentru a împiedeca sărbătorirea zilei de 3/15 Mai, evocare a Marii Adunări Naţionale de la Blaj, cu prilejul celei de a 50-a aniversări[208].

---

198 I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 389. Concepţia lui D. Bánffy asupra politicii naţionale a statului în: báró Bánffy Dezső, *Magyar nemzetiségi politika*, Budapesta, 1903.

199 Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională*..., p. 198—199.

200 *Ibidem*, p. 199—202; Idem, *Relations roumaino-slovaques*, în *RevRHist*, 1968, nr. 3, p. 385—396.

201 T. Maiorescu, *Istoria contemporană*..., p. 337—338.

202 *DAD 1895/96*, nr. 64 din 4 mai 1896, p. 1043 (I. Grădişteanu).

203 *Magyarország története*..., II, p. 145—147.

204 *Ibidem*, p. 147.

205 *DAD 1897/98*, nr. 53 din 17 apr. 1898. p. 933 (Barbu Ştefănescu Delavrancea).

206 *Die Grosse Politik*..., XI, p. 313.

207 T. Maiorescu, *Istoria contemporană*..., p. 374—375.

208 *DAD 1897/98* nr. 67 din 31 mai 1898, p. 1286.

Cele mai profunde nemulţumiri vor fi însă în legătură cu renta şcolilor române din Braşov. Aceasta era înscrisă în bugetul României şi se plătea din timpul lui Alexandru Ioan Cuza. În timp ce era în opoziţie, D. A. Sturdza divulgase trimiterea unor importante sume de bani în Transilvania, insinuînd că ar fi afectate în scopuri înguste, de partid, cu aprobarea guvernului Ungariei, deşi ele erau destinate ridicării culturale a românilor. După venirea la putere, D. A. Sturdza nu mai poate reveni la o practică pe care în opoziţie a înfierat-o, şi, constrîns şi de propriile declaraţii de neamestec în problemele privind soarta românilor din Transilvania, el refuză să plătească renta pe seama şcolilor Centrale din Braşov şi care constituia principala sursă prin care aceste aşezăminte de cultură îşi menţineau autonomia [209].

Protestul este vehement. Opoziţia şi cele mai marcante personalităţi din majoritatea parlamentară: L. Brabeţianu [210], T. Maiorescu [211], P. P. Carp [212], P. Grădişteanu [213], Gh. Panu [214], C. Esarcu [215], I. Grădişteanu [216], E. Costinescu [217], Nicolae Fleva [218], V. Lascăr [219], Barbu Ştefănescu-Delavrancea [220] reprobă atitudinea arbitrară a primului ministru, contradicţia între programul său naţional în opoziţie şi după venirea la putere.

---

[209] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 384—389; A. Bunea, *Sprijinul dat de parlamentul României învăţămîntului românesc în Transilvania (1892—1899)* (sub tipar).

[210] *Dezb. Senatului, 1896/97*, nr. 18 din 19 dec. 1896, p. 66—67.

[211] *Dezb. Senatului, 1897/98*, nr. 9 din 10 dec. 1897, p. 65—66. T. Maiorescu spunea: „Ce autoritate poate să mai aibă în relaţiunile externe D. Sturdza, cînd în chestiunea naţională la 1894, vorbea cum v-am citit, şi la anul 1895 se retracta cum v-am citit iarăşi, şi acum la 1897, zice însăşi majoritatea d-sale din Senat, că politica d-sale este identică, aceeaşi cu a d-lor Lahovary şi Carp"; *Ibidem*, p. 65.

[212] *Ibidem*, nr. 58 din 29 apr. 1898, p. 701.

[213] *Ibidem*, nr. 10 din 12 dec. 1897, p. 72—74.

[214] *Ibidem*, nr. 62 din 8 mai 1898, p. 746—752.

[215] *Ibidem*, nr. 36 din 3 martie 1898, p. 368.

[216] *DAD 1897/98*, nr. 17 din 24 dec. 1897, p. 125—127; *Ibidem*, nr. 23 din 21 ian. 1898, p. 233. I. C. Grădişteanu arată: „Am văzut un lucru pe care nimeni nici nu şi-l putea închipui: am văzut pe d. Sturdza urcînd treptele puterii plecat şi umil... căci cel dintîi act de guvernămînt al d-lui Sturdza a fost scuzele de la Iaşi dictate de ministrul plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti. Şi pe urmă l-am văzut, căutînd, în adevăr, să rezolve chestiunea naţională, dar nu prin dobîndirea legitimelor drepturi cerute de Români, ci prin înăbuşirea fără condiţiune a acestei chestiuni". *Ibidem*, p. 126.

[217] *Ibidem*, nr. 45 din 1 aprilie 1898, p. 718—720. E. Costinescu în şedinţa din 4/16 martie a Camerei declară: „Respingem cu indignare orice solidaritate cu d-l. Sturdza în chestiunea naţională". *Ibidem*, p. 720.

[218] *Ibidem*, nr. 44 din 31 martie 1898, p. 685, 686.

[219] *Ibidem*, nr. 45 din 1 aprilie 1898, p. 709—711. V. Lascăr îşi exprimă regretul că faţă de acuzele aduse de membrii opoziţiei că naţional-liberalii au făcut din chestiunea transilvană armă pentru a ajunge la putere: „D. Sturdza n-a găsit un cuvînt, un singur cuvînt măcar ca să zică în această chestiune, un cuvînt cel puţin de mîngiiere pentru fraţii noştri, care să le arate că dacă nu putem să-i ajutăm, nu sîntem în stare să-i trădăm" (aplauze prelungite). *Ibidem*, p. 711.

[220] *Ibidem*, nr. 53 din 17 aprilie 1898, p. 933—939. „Şi acum nu acuz pe nimeni că trădează, ci acuz numai de revoltătoare contrazicere între marea doctrină naţională de altădată şi mititica tactică de astăzi". *Ibidem*, p. 935.

Manifestările pe aceleaşi coordonate ale românilor din imperiu [221] dau un conţinut concret intervenţiilor din parlamentul României, unde în numeroase rînduri presa din Transilvania este adusă ca mărturie în sprijinul unui punct de vedere expus. Făcîndu-se la începutul anului 1899 în parlamentul Ungariei unele dezvăluiri prin care politica externă a României se califica a fi de abandonare a idealului de eliberare şi unire a Transilvaniei [222], se iniţiază obstrucţia parlamentară. Opinia publică este mobilizată, au loc ample manifestaţii şi astfel D. A. Sturdza este silit să demisioneze [223]. Într-o formă asemănătoare fusese silit să plece de la cîrma ţării şi guvernul Bánffy, din Ungaria, la 5/17 februarie 1899, înlocuit fiind cu guvernul condus de Széll, al cărui program politic, mai conciliant faţă de naţionalităţi, răspundea cerinţelor opiniei publice din imperiu [224].

*

Parlamentul României constituia o tribună la care deputaţii şi senatorii aveau posibilitatea să ridice în mod oficial problema încadrării României în contextul european ţinînd seama de raportul forţelor existente şi de interesele de viitor ale ţării. Idealul desăvîrşirii unităţii statale trebuia să fie în ultimă instanţă hotărîtor în stabilirea relaţiilor externe ale României. Frămîntările demonstrau, în sinteză, că atitudinea capitulantă faţă de Puterile Centrale a cercurilor guvernante este fie respinsă cu hotărîre, fie acceptată condiţionat de îmbunătăţirea situaţiei românilor din imperiul habsburgic.

Perspectiva degajării României din orbita Puterilor Centrale şi a iniţierii unei politici externe favorabile desăvîrşirii unităţii statale lărgindu-se prin constituirea alianţei franco-ruse, faptul va avea ecou şi în parlamentul României. Deşi legea electorală restrîngea pînă la excludere accesul în parlament al reprezentanţilor maselor muncitoare, totuşi sub influenţa opiniei publice democratice, reprezentată în primul rînd de clasa muncitoare ce se afirmă tot mai mult ca forţă social-politică, personalităţi de seamă ale vieţii politice, ştiinţifice sau culturale din România au militat în incinta parlamentului României pentru împlinirea legităţii obiective de desăvîrşire a unităţii statale a României.

Semnalul ridicat în parlamentul României va fi interceptat pe plan european. Puterile cuprinse în cele două mari grupări militare: Tripla Alianţă şi alianţa franco-rusă recunosc avertismentul că „problema Transilvaniei" va determina în ultimă instanţă politica externă a României şi acţionează ţinînd seama de această realitate.

În România, atitudinea guvernelor, atît a celui conservator, cît şi a celui naţional-liberal, s-a verificat în anii 1892—1899, circumspectă la extrem, restrînsă de fapt şi determinată de tratatul secret de alianţă cu Austro-

---

[221] *Tribuna Poporului*, II, nr. 40 din 28 februarie/2 martie 1898, p. 189; *Tribuna*, XV, nr. 43 din 25 februarie (9 martie) 1898, p. 169.

[222] Pe marginea broşurii nesemnate, scrisă de Jancsó Benedek: *Bánffy Dezső nemzetiségi politikája*, Budapesta, 1899, p. 12—20.

[223] T. Maiorescu, *Istoria contemporană*..., p. 404—407.

[224] B. Jancsó, *A román irredentista mozgalmak*, p. 12—20.

Ungaria, la care aderaseră atît Germania cît şi Italia. Monarhia, cu largi posibilităţi de influenţare a politicii interne şi externe, a menţinut cu tărie alianţa României în grupul Puterilor Centrale. Masele populare au exercitat însă presiuni pentru îndreptarea politicii externe a României pe drumul năzuinţelor de suveranitate statală şi unire, mişcarea memorandistă ocupînd din acest punct de vedere locul cel mai de seamă.

Legitatea obiectivă a desăvîrşirii unităţii statale mobilizează spiritele pe o platformă progresistă burghezo-democratică. Pentru împlinirea năzuinţelor de unire a Transilvaniei cu România printr-o politică externă favorabilă, militează — deşi în limite restrînse de clasă — deputaţi şi senatori aparţinînd tuturor partidelor politice care au reuşit — în anii 1892—1899 — să-şi trimită reprezentanţi în parlament.

A. BUNEA

DAS RUMÄNISCHE PARLAMENT FÜR EINE, DER VEREINIGUNG SIEBENBÜRGENS MIT RUMÄNIEN GÜNSTIGE AUSSENPOLITIK (1892—1899)

(Zusammenfassung)

Die Frage der rumänischen Aussenpolitik im Lichte des Ideals eines einheitlichen Nationalstaates wurde im rumänischen Parlament sowohl unter der Regierung der Konservativen (1892—1895), als auch der Nationalliberalen (1895—1899) immer wieder erhoben.

Das aussergewöhnliche Interesse daran wurde 1892 erweckt, da die „siebenbürgische Angelegenheit" im Inneren durch die Solidaritätsbeweise mit den Memorandisten auf den Plan gebracht wurde, in der Aussenpolitik aber durch das französisch-russische Bündnis, das die Frage einer Option für diejenigen europäischen Grossmächte aufwarf, die am ehesten eine Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien gewährleisten konnten.

Die Spitzen der Bürger und Grossgrundbesitzer hatten jedoch im J. 1883 durch ein Geheimabkommen mit Österreich-Ungarn, dem auch Italien und Deutschland beitraten, Rumänien bereits an die Seite der Mittelmächte gebracht. Dieses Abkommen wurde 1892 und später 1896 erneuert.

Zahlreiche Abgeordnete und Senatoren fordern die Regierung auf, sie solle eine offene, vom Parlament gutgeheissene Aussenpolitik führen. Sie erörtern die Vorteile einer Verbindung mit dem Dreierbund oder der französisch-russischen Allianz, während im Falle eines Bündnisses mit den Mittelmächten das Ideal der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien geopfert würde. Unter diesen historischen Gegebenheiten ging die Stellungnahme einer grossen Zahl von Parlamentsmitgliedern, aber auch der demokratischen öffentlichen Meinung dahin, eine Annäherung an den Dreierbund

von der Erfüllung der bürgerlich-demokratischen Forderungen der in der Monarchie lebenden Rumänen abhängig zu machen.

Die zwischen 1895—1899 vom Premier und Aussenminister D. A. Sturdza geführte Aussenpolitik bedeutete einen Rückschritt gegenüber seiner, vor der Regierungsübernahme ausgesprochenen, fortschrittlichen Einstellung und wurde daher nicht nur von der Opposition, sondern auch von den bedeutendsten politischen Persönlichkeiten der parlamentarischen Mehrheit missbilligt.

Die Stellungnahme des rumänischen Parlaments zwischen 1892—1899 bezeugt die Bemühungen um eine, der historischen Notwendigkeit einer Verwirklichung der staatlichen Einheit Rumäniens angepasste Aussenpolitik.